

Slavko Gaberc

NICCOLÒ TOMMASEO - NEUBOGLJIVI SIN
DVEH DOMOVIN

Ob 120-letnici smrti velikega književnika in humanista

Vzhodna Jadranska obala je bila od vekomaj zibelka visoke kulture, stičišče civilizacij in žarišče pomembnih družbeno-političnih vrenj. Na tem geografsko relativno majhnem a pomembnem kotičku Mediterana so "luč dneva" ugledali številni genialni posamezniki, ki so na različnih področjih znanosti in umetnosti (običajno v drugih sredinah) dosegli najvišje možne ustvarjalne vrhove in tako zaznamovali čas v katerem so živeli.

V zgodovinskem spominu poleg dubrovniških in dalmatinskih velikanov preteklosti pomembno mesto zavzemajo tudi številni ustvarjalci in strokovnjaki, ki so svoje korenine pognali na istrskem polotoku (npr. Andreas Antiquis, Santorio Santorio, P.P. Vergerij Starejši, Vlačić Matija-Illirik, Pietro Coppo, Giuseppe Tartini, Vincenc iz Kastva, Antonio Smareglia, Antonio Tarsia, Pasquale Besenghi degli Ughi idr.).

Eden izmed teh velikanov duha in peresa je bil nedvomno tudi vedno polemični Niccolò Tommaseo (1802-1874), ki se je enako zavzeto ukvarjal s književnostjo, novinarstvom, politiko, literarno kritiko, publicistiko, filologijo in filozofijo. Podobno kot njegove istrske in dalmatinske predhodnike in sodobnike, je tudi Tommasea življenjska pot popeljala v razvita in napredna kulturna italijanska središča (Padova, Benetke, Milano, Firenze, Rim), saj je bil to tedaj edini možni način udejanjenja eruditskih potencialov, ki se v domačih logih oziroma v duhovno skromnem okolju tedanje avstrijske province Dalmacije verjetno nikoli ne bi povsem razcveteli. Kako podobne so si včasih življenjske usode lahko ugotovimo, če primerjamo njegovo življenjsko pot z življenjepisom največjega istrskega poeta 19. stoletja, (Pasquale Besenghi), ki je svoje burno življenje preživljal med izolo in Benetkami.

Niccolò Tommaseo je bil rojen v Šibeniku leta 1902, torej pet let po padcu Beneške oblasti v Dalmaciji. Njegov oče, premožen trgovec italijanskega porekla in mati Kata Kevesić sta bila tipična predstavnika šibenskih trgovskih cehov tedanjega časa, vendar je mati kot zavedna Hrvatica znanje hrvaškega jezika posredovala sinu, ki je kasneje, posebno v zrelih letih kot svoj materin jezik velikokrat omenjal hrvaščino. Tommaseo je odrasčal v okolju revnih ribičev in pastirjev. Zgodaj je spoznal, da se njegov plemeniti duh ne bo mogel pokoriti tedanji dalmatinski primitivni sredini, blizu Turčije in nemajhnemu vplivu Albancev, Grkov, Črnogorcev in Srbov, ki so mejili na nekdanje ozemlje Serenissime, skratka zaostali mentaliteti področja, kjer so se križale različne etnije, jeziki in veroizpovedi.

Leta 1881 je komaj 9-leten začel obiskovati klasični študij v splitskem Semenišču, kjer je že po treh letih

solidno obvladal antično zgodovino, latinščino, tedanji sodobni italijanski književni jezik (t.i. petrarkistični model), nekaj francoščine ter aritmetiko in geometrijo. Študij je nadaljeval v Padovi in Benetkah, kjer je leta 1822 uspešno zaključil študij juristike. Očitno pa študij juristike nanj ni imel posebno velikega vpliva, saj ni upošteval nasveta staršev, da bi se posvetil pisarniškem poklicu v domačem kraju, temveč se je v mladostni zagnanosti odločil, da se bo raje posvetil nedonosnemu poklicu književnika.

Življenjska pot ga je torej vodila v italijanska središča, najprej leta 1823 v Padovo in naslednje leto v Milano. Tam je spoznal svojega velikega vzornika Alessandra Manzoniya in kasneje tudi Giacomina Leopardija, ki sta vsak po svoje vplivala na oblikovanje njegovega ustvarjalnega opusa. V tem obdobju je veliko publiciral v raznih časopisih in revijah, leta 1827 pa je po selitvi v Firenze začel sodelovati z znamenito revijo *Antologia*. V obdobju 1831/32 je Tommaseo že izoblikoval svojo politično misel in ideje o katolicizmu, ki so ga spremljale skozi celo življenje.

Književni poklic je bil že tedaj, kakor tudi kasneje dokaj tvegana odločitev, vendar pri tem ne gre prezreti dejstva, da se je Tommaseo za to odločil kot nezrel mladenič - po eni strani močno navezan na starše, po drugi strani pa se je prav tako močno sramoval svojega mesta Šibenika in someščanov (mesto je primerjal z živalskim brlogom). Želel se je, kot se je sam izrazil popolnoma "očistiti ilirizma (disilliricar), tako da bi postali povsem italijanski in živci in tkivo, in kosti, in celo bistvo duše." Taka in podobna razmišljanja mladega Tommasea nedvomno kažejo na to, da se je tedaj možno sramoval "ilirstva" ali natančneje delnega slovanskega porekla, oziroma svojih preprostih someščanov, do katerih ni gojil niti trohice spoštovanja.

Te svoje mladostniške nazore je potrdil s svojimi literarnimi deli, ki so zavzemala pomembno mesto v italijanski književnosti. Njegov nemirni duh je prišel do izraza tudi v njegovi politični angažiranosti in dveh dolгих izgnanstvih (Francija, 1834-1839 in Krf, 1849-1854). Do velikega preobrata je prišlo po Tommaseovi vrnitvi iz francoskega pregnanstva, jeseni leta 1839, ko je po obisku domačega kraja in ljubljenih staršev povsem spremenil svoj mladeniški credo in začel pisati elegije materi v hrvaščini (ikavici), istega leta pa je oddal založniku rokopis svojega znamenitega dela *Fede e Bellezza* (Vera in lepota), v katerem glavni junak med drugim nostalgčno pripoveduje o neponovljivem sončnem zahodu v Šibeniku itd. Nekako v tem obdobju je Tommaseo prišel do spoznanja, da so ljudske pesmi "slavjanskega juga", njegove prve domovine, izredno čislane širom po Evropi (Fortis, Goethe, Nodier, Merimee); poleg tega ga je navdušil razcvet narodnega preporeda in vse to je pogojevalo, da je kar zlepa začel pisati tudi v materinskem jeziku, ki se ga je pol življenja

na vse kriplje odrekal in sramoval. V žaru nove mladosti se je tako lotil pisanja znamenitih Iskrice (Zagreb, 1844), prevajal v italijanščino, objavljaj ljudske pesmi ter napisal Zapiske nekega meniha, ki so bili po zaslugi Franja Zovića v celoti prvič objavljeni v reški reviji Dometi leta 1971, oziroma v dodatku Katušičeve monografije Vječno progonstvo Nikole Tommasea (Zagreb, 1975). Čeprav je po mnenju številnih raziskovalcev Tommaseo izredno kontroverzna osebnost, je verjetno najbolj relevantno ugotovitev zapisal Zvane Črnja, ki pravi: "V večjem delu mediteranskega prostora (mišljen je vzhodni del jadranske obale, op.a.) je bila italijanizacija živ družbeni proces, kar je pomenilo, da je vsakdo, ki je vstopil v svet premožnih postal sestavni del tega procesa, saj je bil italijanski jezik predznak gospostva, prav tako kakor na primer lepa obleka ali vzorno obnašanje. Zato je razumljivo, da so pripadniki bogatejšega sloja, ki so praviloma študirali v Italiji ter tam običajno preživeli večji del življenja, postali prepričani in zagrizeni Italijani."

Za te ljudi italijanskega, hrvaškega in tudi slovenskega rodu se je sčasoma uveljavil naziv "italijanaši" (mednje prištevajo tudi povojne begunce iz Istre in Dalmacije - ezule), kar je dolga leta imelo skrajno zaničljiv pomen, ki ga na področju Istre poskušajo pravilneje ovrednotiti Fulvio Tomizza, Milan Rakovec, Marjan Tomšič, Zvane Črnja in mnogi drugi. Problematika manjšin, istrskega regionalizma, ezulov, dvojezičnosti, mešanih zakonov, zahtev po dvojnem državljanstvu so tudi danes silno aktualne teme, nič manj zanimive kot ob koncu druge svetovne vojne.

Kompleksnost te problematike lahko z življenjskim primerom N. Tommasea v določeni meri razširimo na celotno istrsko-dalmatinsko področje, ki ima v zgodovinski preteklosti vzhodne jadranske obale kar precej stičnih točk. Po svoje je sicer primer N. Tommasea izjemen, vendar hkrati izredno poučen in primeren za tehtnejšo analizo razmer 19. stoletja na področju Istre in Kvarnerja oziroma Dalmacije; torej obdobja, ki je sprožilo vrsto vprašanj s katerimi se kulturni zgodovinarji, sociologi, antropologi in drugi raziskovalci spopadajo tudi v 20. stoletju. Kot rečeno je prvo polovico življenjske poti N. Tommasea determinirala popolna predanost italijanski civilizaciji in kulturi, medtem ko je v drugi polovici svojega veka večino svojih razmišljanj in ustvarjalnih moči posvetil svoji prvi, nesrečni domovini - Dalmaciji. Z današnjega zornega kota bi ga lahko označili kot pripadnika dveh kulturoloških sfer, dveh različnih civilizacij in kultur, ki sta zapustili trajne sledi na obeh straneh Jadrana.

Seciranje Tommaseovih bio-bibliografskih drobtin je tudi danes izziv za raziskovalce in dejansko poskus preverjanja "formule" sožitja dveh različnih narodov na področju obeh obal Jadranskega morja, ki ga je Tommaseo poimenoval kot našo "skupno reko". Seveda pa je

do tega spoznanja prišel šele v zrelih letih, ko je dokončno spoznal, da vrednote ene kulture nikoli ne smejo negirati vrednost druge, pa naj bo le-ta še tako različna od prve, bolj cenjene in priznane (v tem primeru italijanske).

O prvinskih vrednotah vzhodnojadrske in širše slovanske kulture se je Tommaseo veliko naučil pri Albertu Fortisu (Potopis po Dalmaciji) in Vuku Karadžiću, svojemu sodobniku. V obdobju ko je mladi Tommaseo odhajal v svet je bila Dalmacija zapuščena drugorazredna avstrijska provinca, podrejena absolutistični vladavini Franca Jožefa I, ki je neusmiljeno zatrl jakobinsko miselnost. Odmev francoske meščanske revolucije je vse bolj slabel in dalmatinski prostor je nadaljeval življenje po starem, preživelem vzorcu, saj se stara dalmatinska mesta niso uspela osvoboditi zastarele komunalne ureditve, kar je pomenilo popolno zaporo za potencialni razvoj kapitalizma.

Poenostavljeno bi torej lahko dejali, da je Tommaseo zbežal iz depresivnega dalmatinskega "srednjega veka", iz izolacije v odprti svet oziroma v naprednejše slikovite kraje Toskane, Lombardije in Piemonta. Njegova nagla odločitev postane razumljiva v kolikor upoštevamo, da je na primer v času njegovega bivanja v Padovi bodoča hrvaška metropola Zagreb premogel samo 9136 prebivalcev; poleg tega je bilo to mesto tedaj brez časnikov, založnikov in znanstvenih ustanov. Klavne razmere za perspektivnega mladega nadobudneža, ki si je želel razširiti življenjske horizonte in potešiti duševno lakoto. Če k temu prištejemo, da je bil v Zagrebu tedaj uradni jezik latinščina, hrvaški jezik pa povsem zatrt, postane še bolj logično, da se je Tommaseo, ki ni želel postati ponižni in okosteneli uradnik magistrata odločil za odhod v Padovo, Firenze, Milano in Benetke, pač v najbolj cvetoča kulturna središča, kamor so se zatekala tudi tako zveneča imena kot na primer Lord Byron.

Ob drugem prihodu Tommasea v Italijo se je tamkaj razplamtela prava vojna književnih idej, ki jo je podžigal romantizem proti klasicizmu in larpurlartizmu. Vse bolj so se oglašale tudi politične parole: "Živela republika, smrt papežu!" V ozračju je bilo čutiti velike spremembe. Najpomembnejši predstavniki književnosti oziroma kulture so se usmerjali k političnim ciljem, k evropski demokratični revoluciji, ki je nastala kot splet lokalnih osvoboditvenih teženj s katerimi se je navdihovala cela vrsta mladih intelektualcev, sicer različnih temperamentov in značajev kot na primer Luis Blanc, Garibaldi, Mazzini, Kosuth, Bakunjin idr.

Tommaseo se je torej kot 25-letni mladenič znašel v vrtincu nove dobe in začel slediti duhu časa, ter sprejel italijanski književni in politični romantizem. Zelo hitro se je prebil v ožji krog vrhunskih italijanskih intelektualcev in postal stalni sodelavec že omenjene znamenite florentinske revije Antologia. Osebnost z dvema

obrazoma - umetnik in istočasno zagnani borec za demokratske in humanistične cilje romantizma bi bila lahko oznaka tega človeka, sanjarja, za katerega je Manzoni nekoč dejal, da je bil "z eno nogo vedno na nebu, z drugo pa na zemlji". Čeprav je njegova hčerka, redovnica Chiara Tommaseo podarila celotno očetovo zapuščino (predvsem veliko spisov in korespondence) florentinski Narodni knjižnici že leta 1899, torej 25 let po Tommaseovi smrti je večji del zapuščine ostal zapečaten do leta 1902 oziroma 1925, zadnji trije svežnji spisov pa celo do leta 1950.

Tako je celotni Tommaseov opus dejansko postal dostopen raziskovalcem šele v drugi polovici 20. stoletja. To je hkrati pomenilo, da so razen najbolj znanega tomazeista R. Ciampinija številni raziskovalci podajali dokaj popačeno sliko o pomenu njegovega dela in politične angažiranosti. Benedetto Croce razlaga, da je Tommaseo v italijanski manzonijevski romantizem vnesel pomembne nove in tuje elemente. Čeprav kot pesnik in romanopisec nikoli ni dosegel splošne popularnosti med množicami (kar je velikokrat uspelo dosti slabšim od njega, op. a.) bo v književni zgodovini ostal cenjen kot avtor del z vrhunsko estetsko in moralno vrednostjo. V središču njegovih razmišljanj so bile bojovite ideje, ki jih je beležil na elementaren, iskren in neposreden način. Posebno vrednost so te humanistične, moralistične, vzgojne in prosvetiteljske misli dobile v njegovi pesniški interpretaciji.

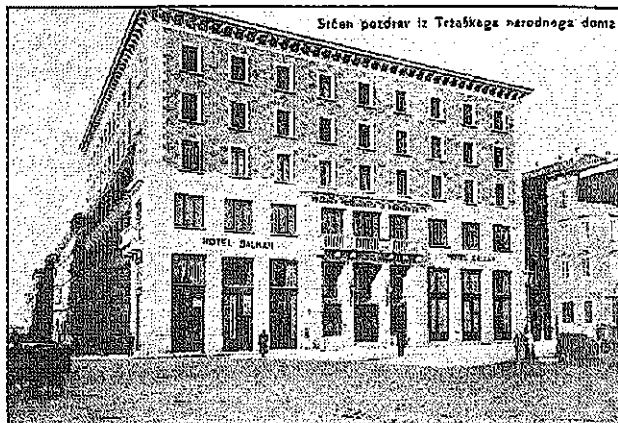
Tommaseo se je v drugi polovici 19. stoletja uveljavil kot vsestranski kulturni ustvarjalec oziroma enciklopedist vendar je imel na vesti tudi nekaj slabih lastnosti, med katerimi njegovi kritiki najpogosteje omenjajo, da je bil v svojih ocenah in kritikah pogosto enostranski, nepravilčen in zloben; pri polemikah oster in razdražljiv, v historiografiji in lingvistiki površen, pri vprašanjih estetike pa premalo elastičen, čeprav vedno izviran. Zvane Črnja med Tommaseove značilnosti uvršča tudi njegov katolicizem in manzonijevski modernizem. Vendar pa katolicizem ni imel bistvenega vpliva na njegovo delo, saj je Tommaseo vsako problematiko obravnaval zlasti s stališča lastne simpatije ali antipatije. Morda prav zato nikoli ni bil povsem objektivni analitik temveč predvsem lirik, celo tedaj ko se je ukvarjal s filozofijo.

V evropski kulturni zgodovini 19. stoletja bo ostal zapisan kot eden najbolj plodnih in vsestranskih ustvarjalcev, vendar z bistveno opazko - kvantiteta njegovih del nikoli ni presegla kvalitete, zlasti na književnem področju, na katerem žal še vedno pogrešamo prevode njegovih del v slovenščino.

Milan Pahor

NARODNI DOM V TRSTU.

ZAPIS OB 90-LETNICI ODPRTJA (1904-1994)

Narodni dom.

Ob prehodu iz prejšnjega stoletja v sedanje je narodno gibanje tržaških Slovencev doseglo svoj višek. Mejniki tega razvoja je bila ponosna zgradba Narodnega doma v središču mesta na nekdanjem Vojaškem trgu št. 2 (Piazza Caserma). Nedvomno je bil Narodni dom izraz narodnega, političnega, kulturnega in gospodarskega preporoda tržaških Slovencev.

Ideja o narodnih domovih je bila vseslovenska. V glavnem so nastajali v letih pred prvo svetovno vojno, gradili pa so jih od koroških in štajerskih pokrajin pa vse do zahodnega obrobja, do Trsta in Gorice. Narodni domovi, zgrajeni pred prvo vojno, so mogočne stavbe v središčih mest. Bili so zasnovani kot večnamenske kulturne ustanove. Namenili so jih branju, zbiranju ljudi, glasbenim in gledališkim predstavam ter drugim kulturnim opravilom. Bili so pa tudi sedeži različnih društev, organizacij, ustanov in krožkov. Mnogokrat so bili sedež gospodarskih in denarnih zavodov, podjetij in hotelov, restavracij in kavarn. Večkrat sta bila v njih združena kulturni in telesnokulturni utrip. Skratka, v pravem pomenu besede večnamenski center v moderni zasnovi tedanje Evrope.

Nikakor pa nista bila važna samo lokacija in velikost narodnega doma. Pravilno je zapisal umetnostni zgodovinar Nace Šumi: "Velja opomniti, da so se pobudniki seveda navezovali na oblikovne prvine tedaj veljavnih različnih historizma, povzemanja in prikrajanja starejših slogovnih načinov. Med arhitekti so izbrali nekatere zelo pomembne ustvarjalce. Pred prvo vojno so bili v časteh Čehi, med domačini je gotovo najvidnejši Maks Fabiani z načrti za Trst in Gorico, po vojni pa se je odlikoval posebej Ivan Vurnik z oblikovanjem Narodnega doma v Kranju. Zlasti pa je v oblikovnem pogledu